

Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna

Vzájemným pohledem

Česko-slovinské a slovinsko-české styky
ve 20. století

V očeh drugega

*Češko-slovenski in slovensko-češki stiki
v 20. stoletju*

Monografie

Monografija

Editorka: Alenka Jensterle-Doležalová

Praha 2011

| Uvod

I.

Raziskovanje stikov med dvema narodoma je v zadnjih desetletjih v slavistiki in kulturni zgodovini še vedno priljubljeno področje znanstvenega razmišljanja. Zgodovinske, sociološke, kulturološke, jezikoslovne, literarnozgodovinske in druge raziskave prinašajo nove perspektive v pojmovanju medсловanskih stikov. Posebno na Češkem ima tovrstno razmišljanje dolgo tradicijo, saj so prav tu nastajala velika dela slavistov Jana Máchala, Franka Wollmana ter Karla Krejčija. Tudi v Sloveniji so primerjalne raziskave na to temo vedno bolj aktualne, čeprav so mlajšega izvora in se pojavljajo šele v zadnjih desetletjih. Spodbudil jih je tudi vpliv francoske imagologije, ki se ukvarja s pogledom drugega v kulturnem sovplivanju. Prav slovensko-češki stiki pomenijo v srednjevropskem prostoru svojevrsten fenomen in nudijo raziskovalcem ogromno gradiva.

Podoba drugega je izraz srečanja med dvema vrstama kulturne realnosti. V literarni in kulturni zgodovini je potrebno poznati srednjeevropski kontekst, v katerem se je dogajalo kulturno zблиžanje Čehov in Slovencev. To je zgodovina idej, duhovnega mišljenja, tudi zgodovina primerjalne literarne zgodovine. Prekrivajo se raziskave literarnih zgodovinarjev, zgodovinarjev, sociologov, antropologov... Metodologija raziskovanja zgodovine češko-slovenskih odnosov je vedno odražala „duh časa“, tudi ideologijo: na primer v 19. stoletju ideologijo slovanske vzajemnosti; obdobja političnega razumevanja slovensko-češke povezanosti pa so obstajala tudi v 20. stoletju. Perspektiva drugega je razkrivala tudi obstoj nacionalnih mitov in sovpadala z razvojem nacionalne identitete, kar je v dojemanju drugega naroda vplivalo tudi na oblikovanje mitov o prvem.

Češka dežela je slovenskemu prostoru že od vsega začetka ponujala vzorce in modele na vseh področjih življenja, pozneje je bila kulturna izmenjava tudi enakovredna. Prvi kulturni stiki so se začeli že v 14. stoletju, ko zaznamo v Sloveniji vplive čeških kiparskih, arhitekturnih in slikarskih središč. Češki menihi so pustili svoje sledove v Stiškem rokopisu iz 15. stoletja. Posebno poglavje pomenijo stiki med češkimi in slovenskimi intelektualci na koncu 18. in na začetku 19. stoletja, tj. v času razsvetlenskega navdušenja in romantičnega zanosa (na primer med jezikoslovci: Dobrovskim in Kopitarjem), v prvem obdobju intelektualne mreže povezav, ko so se osnovali temelji za poznejše bogate medsebojne stike.

Čelakovský je v Muzejnem časopisu leta 1832 prevedel štiri Prešernove pesmi, označil pomen *Kranjske čbelice* in bil prvi, ki je pravilno ocenil razpon Prešernove genialne poetike, Matija Čop pa je leta 1831 za P. J. Šafaříka napisal prvi kratek bio-bibliografski pregled slovenske književnosti (ki je bil zaradi spleta neugodnih okoliščin izdan šele leta 1864, v njegovi nemško napisani knjigi o južnoslovanskih literaturah (*Paul Jos. Šafařík's, Geschichte der südslawischen Literatur aus dessen Handschriftlichen Nachlasse herausgegeben von Josef Jireček. I. Slowenisches und Glagolitiches Schrifttum. Prag 1864, VIII, 192 s. [Slowenische Literatur, s. 1–149].*).

V pulziranju in medsebojnem zblíževanju dveh kultur v preteklosti lahko poudarimo nekatere teme. Svojevrsten fenomen je vloga čeških gledališčnikov in intelektualcev v razvoju slovenskega gledališča (vse od konca 19. stoletja) in slovenske kulture, značilno je vprašanje slovenskih študentov na češki univerzi na koncu 19. in na začetku 20. stoletja in vpliva demokratičnega masarykovstva na njihov filozofski nazor. Vprašanje delovanja slovenskih intelektualcev na čeških univerzitetnih tleh zahteva posebno poglavje: veliko sta naredila profesora: slavist Matija Murko ter psiholog Mihajlo Rostohar, poseben pomen pa ima tudi delovanje Jožeta Plečnika v Pragi na začetku 20. stoletja.

Prav slovensko-češki stiki nudijo ogromno možnosti za raziskovanje, še posebno če vemo, da to ni bil stik dveh sosednjih kultur. Oba naroda je vedno zblíževala tudi skupna usoda potlačenega naroda v okviru habsburške monarhije – katere politični stiki so se najbolj stopnjevali v drugi polovici 19. stoletja in do prve svetovne vojne. Tudi zaradi tega imajo posebno vrednost zgodovinske študije, saj v pogledu drugega osvetljujejo in prevrednotijo tudi nacionalno preteklost.

Posebno poglavje pomeni recepcija, ki se je osredotočala na literarna dela in se je začela v 19. stoletju. Tudi ona je imela svoje vzpone in padce: največ sodelovanja na področju kulture je bilo v prvi polovici 20. stoletja, ko so se na obeh straneh izoblikovali dobri prevajalci (zelo pomembna je bila recepcija Ivana Cankarja na Češkem in na slovenski strani odmev Haškovega Švejka), duhovno zblíževanje dveh narodov pa se ni nikoli zares prekinilo. Po drugi svetovni vojni so se zaradi novih političnih razmer tako na Češkoslovaškem kot v Sloveniji le s težavo nadaljevali književni in literarnozgodovinski stiki (za razliko od bogate recepcije slovenske literature v okviru jugoslovanske na Češkoslovaškem v tridesetih letih). Recepcija pa je bila zaradi ideoloških razlik nekaj let skoraj prekinjena: na Češkem so jo na primer za kratek čas sprostile spremenjene razmere v šestdesetih letih, vzajemno sodelovanje pa je

ponovno postalo zares živo šele po spremembi političnih sistemov: po žametni revoluciji na Češkem in razglasitvi neodvisnosti v Sloveniji.

Vpliv na razvoj in usmeritev slovensko-češkega duhovnega pulziranja so imele posamezne osebnosti, kot na primer na Češkem v drugi polovici 19. stoletja Čeh Jan Lego ter od tridesetih do sedemdesetih let 20. stoletja Slovenec Oton Berkopec in Čeh Viktor Kudělka.

Značilne so posebnosti v „pogledu drugega“: Čehi so slovensko kulturo in literaturo vedno obravnavali v okviru recepcije južnoslovenskih narodov, kar je bilo v 19. stoletju odraz Kollárjeve ideje slovanske vzajemnosti, v 20. stoletju pa tudi politične danosti, saj je bila Slovenija več kot sedemdeset let v okviru jugoslovanske državne tvorbe. Tudi to védenje se je delno spremenilo zaradi zunanjih okoliščin: zaradi krute balkanske apokalipse v devetdesetih letih 20. stoletja, kar je privedlo tudi do zgodovinskega in kulturnega prevrednotenja mesta Slovencev v oĉeh Čehov.

Pogled na knjiŹevnost bliŹnjega naroda „iz druge perspektive“ je tako simboliĉen in realen ter se giblje med mitom in realnostjo. Nove interpretacije in dimenzije stikov podirajo stereotipe in nedvomno razŹirjajo meje ene knjiŹevnosti, ene kulture, vzpostavljajo skupen duhovni prostor. Odnos do preteklosti je vedno vir inspiracije tudi na znanstvenem polju, preteklost se lahko razume kot literarna vizija in vir informacij. Ta pogled je spremenil in razŹiril tudi razvoj slovenistiĉnih in bohemistiĉnih univerzitetnih srediŹĉ na Češkem in v Sloveniji. Prav v zadnjem ĉasu pa se stopnjujejo tudi stiki med slovenskimi in ĉeŹskimi znanstveniki, njihovi skupni projekti so se v novih političnih razmerah ponovno vzpostavili in so posebej Źivi tudi v 21. stoletju.

Zavest o dolgoletni povezanosti dveh narodov lahko na koncu ovrednotimo z mislijo, ki jo je leta 1968 na kongresu slavistov v Pragi (v razpravi *Mýthus a dialog v historických vztazích Slovanstva se Západem / Mit in dialog v zgodovinskih odnosih Slovanstva z Zahodom*) izrazil ĉeŹki znanstvenik in raziskovalec ĉeŹko-poljskih stikov Karel Krejĉi: „... tudi ĉe bi bilo moŹno zavreĉi vse razloge, na katere so Slovani opirali zavedanje o svoji sorodnosti in njihovo prepriĉanje o organski celovitosti svojega sveta oz. povezanosti slovanskih narodov, ni mogoĉe zanikati dejstva, da se je to zavedanje rodilo, je obstajalo in imelo velik vpliv na evropski razvoj...“ Ĉe to idejo prafraziramo, smemo reĉi, da prav iz občutka povezanosti in tradicije rastejo slovensko-ĉeŹke vezi tudi v 21. stoletju. Na obeh straneh skokovito naraŹĉa tudi Źtevilo prevodov na obeh straneh. Te vezi oblikujejo tudi skupen duhovni prostor. Zavest o skupni zgodovini pa formira tudi potrebo po vnoviĉni refleksiji.

Pričujoča monografija razkriva, da v 21. stoletju število slovenistov in bohemistov – raziskovalcev slovensko-čeških stikov narašča. Samo upamo lahko, da bodo tukaj objavljene raziskave o zblíževanju in prepletanju dveh kultur prispevale tako k razlagi primerjalne zgodovine srednjevropskih kulturnih in idejnih tokov kot tudi k osvetlitvi splošnega razvoja evropske misli.

II.

Pred češko kot tudi slovensko znanstveno srenjo je kolektivna monografija *V očeh drugega*. Večina prispevkov je iz mednarodnega slovenističnega kolokvija o češko-slovenskih in slovensko-čeških stikih v 20. stoletju, ki je potekal 4. in 5. novembra 2010 v sejni dvorani Narodne knjižnice v Pragi. Na njem je sodelovala večina slovenskih in čeških slovenistov in neslovenistov, ki se ukvarjajo s to temo. Razpravljajci so svoje prispevke v monografiji poglobili in preoblikovali v znanstvene študije. V reprezentativno monografijo so prispevali znanstveniki iz Češke republike, Slovenije in Avstrije. Za nekatere prispevke smo posebej zaprosili priznane strokovnjake, ki se ukvarjajo s češko-slovenskimi temami.

Praški slovenistični kolokviji so že tradicionalna mednarodna znanstvena srečanja, ki potekajo vsako drugo leto in odražajo razvoj in domet češke slovenistike in slavistike, radi pa se jih udeležijo tudi tuji znanstveniki. Tudi tokratni se je v tematiki navezoval na predhodna slovenistična srečanja v Pragi, s katerih že imamo zbornike o Janu Legu, Edvardu Kocbeku in Zofki Kveder (če naštejemo samo najnovejše).

Organizatorji kolokvija, slovenisti Filozofskih fakultet iz Prage in Brna, smo čutili potrebo, da tokrat temo kolokvija in monografije zastavimo nekoliko širše ter se v raziskavah osredinimo na bogate obojestranske vezi med Čehi in Slovenci od začetka 20. stoletja pa vse do sodobnosti, ki so jih v svojih študijah že podrobno obdelovali različni avtorji. Z novimi metodami in pristopi smo tako poizkušali reflektirati bogate kulturne vezi med obema narodoma, ki pomenijo svojevrsten fenomen v srednjeevropskem prostoru. Kot posebno plodna so se izkazala še ne toliko obdelana razmišljanja o češko-slovenskih vezeh v najnovejšem obdobju.

Monografija je razdeljena na štiri tematske kroge.

V prvem zgodovinskem sklopu osvetljujejo znanstveniki **kulturo in zgodovino slovensko-čeških stikov v 20. stoletju**. Ladislav Hladký v prispevku *Historici a jejich role ve vzájemném česko-slovenském poznávání* poglobljeno zariše najnovejša prizadevanja in rezultate čeških in slovenskih zgodovinarjev v zadnjih desetletjih. Borut Klabjan v študiji *Narodni dom v Trstu. Češki kraj spomina?* osvetli določeno

obdobje razvoja slovensko-čeških stikov na začetku 20. stoletja prav v Trstu. Milada K. Nedvědová s prispevkom *Hudební dialog mezi Čechy a Slovinci: fragment o talentu, povolání a kulturním odkazu* zapolnjuje prazna mesta v še neraziskanih odnosih na področju resne glasbe. Damjan Prelovšek v sestavku *Slovensko-češki odnosi v arhitekturi ob koncu 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja* prikaže pečat, ki so ga pustili češki arhitekti v Sloveniji in slovenski na Češkem, ter s tem tudi vlogo Jožeta Plečnika v Pragi in pri rekonstrukciji praškega gradu. Jan Štemberk v razmišljanju *Čeští turisté a slovinské hory i pobřeží na počátku 20. století* razkriva še neraziskano področje češkega turizma v slovenskih pokrajinah. Ondřej Vojtěchovský v prispevku *Slovinci v pražské skupině jugoslávské informbyrovské emigrace* osvetljuje neznano polje češko-slovenskih odnosov takoj po drugi svetovni vojni: slovenske informbirojevske emigrante.

Naslednji sklop sestavljajo **literarnovedni prispevki**. Milena Mileva Blažič v prispevku *Primerjalna analiza slovenskih in čeških ljudskih pravljic* komparativno primerja pravljice Božene Němcove s sodobnimi slovenskimi pravljicami. Ivan Dorovsky nam predstavi literarnega znanstvenika, ustvarjalca in prevajalca iz Brna Viktorja Kudělko in zariše njegov pomen za slovensko literarno zgodovino (*Šest lásek Viktora I.*). Prav on je prvi in edini napisal zgodovino slovenske literature na Češkem (1974, 1977) in prvi naredil samostojno enciklopedijo slovenskih pisateljev (1967). Alenka Jensterle – Doležal v prispevku „*Podobe iz sanj.*“ *Roman Hanka v luči korespondence med Zofko Kvedrovo in Zdenko Háskovo* tematizira ustvarjalno prijateljstvo med slovensko-hrvaško pisateljico Zofko Kveder in njeno prevajalko ter kritičarko Zdenko Háskovo. Strukturo in narativne prijeme romana *Hanka* osvetli v luči njune korespondence. Denis Poniž v študiji *Današnja vrednost estetskih sodb o dramskih besedilih slovenskih dramatikov v razpravi F. Wollmana Slovinské drama* kritično premisli in ovrednoti zgodovino slovenske drame, ki jo je napisal Čeh Frank Wollman (*Slovinské drama*, Bratislava, 1925), saj prav ta pregled na Slovenskem dolgo ni bil objektivno ocenjen. Poudarja njeno aktualnost in znanstveno uporabnost tudi v današnjem času. Ivo Pospíšil v prispevku *Česko-slovinské projekty z dějin slavistiky a teorie literatury* tematizira bogato sodelovanje slovenskih in čeških znanstvenikov pri raznih projektih, v različnih revijah in monografskih prispevkih ter na znanstvenih srečanjih v zadnjih letih. Oplajanje z medsebojnimi idejami in skupno delovanje nekaterih slovenskih in čeških znanstvenikov je fenomen posebno zadnjih let.

Naslednji sklop prispevkov se osredotoča na **temo prevajanja**. Tovrstnih razmišljanj je tudi največ, kar tudi posredno odraža dejstvo, da so

slovensko-češki in češko-slovenski stiki v zadnjih dvajsetih letih izredno bogati in da tudi nastaja nov rod prevajalcev in teoretikov, ki to situacijo analizira in reflektira. Josef Kodet v preglednem sestavku *Recepce slovinske literatury v revue Světová literatura (1956–1996)* sistematično osvetli značaj prevodov v reviji, ki je bila v preteklem času najpomembnejši češki tiskani medij za prevode iz svetovnih literatur. Miroslav Kouba v sestavku *Evald Flisar v českých zemích. Literární reflexe slovinského postmodernisty* razmišlja o prevajanju Evalda Flisarja v češki kulturi in o njegovem mestu v slovanskem prostoru v razmerju do južnoslovanskih avtorjev. Aleš Kozár v prispevku s podobno temo *Překlady ze slovinské literatury posledních dvaceti let v českém kulturním kontextu* z drugega zornega kota označi mesto prevodov in delo prevajalcev slovenske literature v zapletenih razmerah spremenjene češke kulture, posebno pa poudari vlogo nedavno preminulega največjega češkega prevajalca slovenske literature Františka Benharta. Tudi naslednji prispevek, razprava Andreja Lebna *Homoerotične pisave v prevodu: Suzana Tratnik, Brane Mozetič, Zuzana Brabcová*, je zgodovinskokulturne narave: avtor obdela prevode slovenskih in čeških knjig s homoerotično tematiko v češkem in slovenskem kontekstu ter ugotavlja medsebojno oplajanje dveh kultur tudi na tem področju. Hana Mžourková v razpravi *Dílo Svetlany Makarovičové v českých překladech* (v prevodu O. F. Bablerja in F. Benharta) primerja različne variante pesmi Svetlane Makarovič v češčini. Radek Novák v prispevku *Slovinská dramatika na českých scénách* obdela prevajanje in insceniranje slovenske dramatike na Češkem v 20. stoletju. Michal Przybylski v študiji *Slovinští autoři v českém prostředí. Překlady ze slovinské literatury po roce 1989: stav, proměny a neuralgické body* podrobno osvetli dinamiko in strukturo prevajanja slovenskih knjig v češkem okolju po letu 1989. Jana Šnytová v sestavku *Expresivita originálu a překladau při překládání slovinské literatury do češtiny* analizira ekspresivne izraze v jeziku Dolenčevega romana *Vampir iz Gorjancev* in jeziku prevoda Františka Benharta.

Tudi **jezikoslovni prispevki** so tako zgodovinske kot primerjalne narave. David Blažek raziskuje v sestavku *Česko-slovinská lexikografie ve 20. století* zgodovinske in sodobne slovensko-češke in češko-slovenske slovarje. Jasna Honzak Jahič s podobno temo, *Slovensko jezikoslovje v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja (jezikovna zvrstnost)*, osvetli češki vpliv na slovenske jezikoslovce v določenem obdobju. Marko Jesenšek išče v študiji *Vpliv Praškega lingvističnega krožka na razvoj slovenskega jezikoslovja* vplive praškega strukturalizma na slovenske jezikoslovce (v zgodovinskem kontekstu). V zadnjem prispevku, *Konfrontace*

slovinských a českých slovesných vazeb, primerja Alena Šamonilová slovenske in češke glagolske oblike v njihovi funkciji in vezavi.

Kolektivna monografija je tako razkrila bogastvo slovensko-čeških vezi v najnovejšem obdobju kot tudi potrdila in na novo osvetlila bogato tradicijo le-teh v preteklosti ter s tem zaokrožila doslej že raziskovani segment slovensko-čeških povezav. Izredno zanimivi in strokovno bogati prispevki poznavalcev slovensko-čeških vezi v 20. stoletju potrjujejo, da tradicionalne slovensko-češke vezi spodbujajo resno in korektno znanstveno obravnavo tudi v 21. stoletju.

Čisto na koncu bi se radi zahvalili vsem, ki so pomagali pri oblikovanju monografije. Za pomoč in podporo smo hvaležni ravnatelju Slovanske knjižnice PhDr. Lukášu Babki. Posebna zahvala gre tudi docentu PhDr. Janu Pelikánu, CSc. iz Prage, in profesorju PhDr. Ivu Pospíšilu, DrSc., iz Brna kot predstojnikoma slavističnih centrov, ki sta moralno podprla naša prizadevanja. Za moralno in finančno pomoč se zahvalujemo tudi Jakobu Štunfu, prvemu svetovalcu in zastopniku Veleposlaništva Republike Slovenije v Pragi. Zahvaljujemo se tudi vsem, ki so sodelovali tako pri pripravi kolokvija kot pri realizaciji znanstvene monografije. Za finančno pomoč izrekamo zahvalo Javni agenciji za knjigo Republike Slovenije (JAK), brez katere monografija ne bi izšla. Posebna zahvala pa gre tudi obema recenzentoma, profesorju PhDr. Jaroslavu Pánku, DrSc. iz Prage in profesorju dr. Andreju Rozmanu iz Ljubljane.

Alenka Jensterle-Doležal